

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Armandas Rumšas

PRAGMATINIŲ PRIELAUDŲ KŪRIMAS
LITERATŪRINIUOSE TEKSTUOSE

Daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, filologija (04H)

Kaunas, 2011

VILNIUS UNIVERSITY
KAUNAS FACULTY OF HUMANITIES

Armandas Rumšas

DEVELOPMENT OF PRAGMATIC PRESUPPOSITIONS
IN FICTIONAL TEXTS

Summary of doctoral thesis
Humanitarian sciences, philology (04H)

Kaunas, 2011

Disertacija rengta 2006-2011 metais Vilniaus Universitete, Kauno humanitariniame fakultete

Mokslinis vadovas:

doc. dr. Tatjana Solomonik-Pankrašova (Vilniaus Universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Konsultantas:

doc. dr. Michailas Vinogradovas (Vilniaus Universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Pirmininkas:

prof. habil. dr. Aloyzas Gudavičius (Šiaulių Universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Nariai:

prof. dr. Giedrė Čepaitienė (Šiaulių Universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

prof. dr. Asija Kovtun (Vytauto Didžiojo Universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Doc. dr. Danguolė Satkauskaitė (Vilniaus Universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Doc. dr. Tatjana Solomonik-Pankrašova (Vilniaus Universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Oponentai:

prof. habil. dr. Genovaitė Kačiuškienė (Šiaulių Universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Doc. dr. Saulutė Juzelėnienė (Vilniaus Universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Disertacija bus ginama viešame Vilniaus universiteto humanitarinių mokslų krypties tarybos posėdyje 2011 m. gruodžio mėn. 21 dieną 12:00 val. VUKHF 10 auditorijoje.

Adresas: Muitinės g. 12, LT-44280, Kaunas, Lietuva

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2011 m. lapkričio mėn....d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje

Šią santrauką redagavo Snieguolė Vaitilavičiūtė

The thesis was prepared in 2006-2011 at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities

Academic advisor:

Assoc. prof. dr. Tatjana Solomonik-Pankrašova (Vilnius University, humanities, philology – 04H)

Consultant:

Assoc. prof. dr. Michailas Vinogradovas (Vilnius University, humanities, philology – 04H)

The thesis is defended at a council in the field of philology of Vilnius University

Chairperson:

prof. habil. dr. Aloyzas Gudavičius (Šiauliai University, humanities, philology – 04H)

Members:

prof. dr. Giedrė Čepaitienė (Šiauliai University, humanities, philology – 04H)

prof. dr. Asija Kovtun (Vytautas Magnus University, humanities, philology – 04H)

Assoc. prof. dr. Danguolė Satkauskaitė (Vilnius University, humanities, philology – 04H)

Assoc. prof. dr. Tatjana Solomonik-Pankrašova (Vilnius University, humanities, philology – 04H)

Opponents:

prof. habil. dr. Genovaitė Kačiuškienė (Šiauliai University, humanities, philology – 04H)

Assoc. prof. dr. Saulutė Juzelėnienė (Vilnius University, humanities, philology – 04H)

The thesis is defended at a public council in the field of philology of Vilnius University on December 21, 2011 at 12:00 in Room 10, Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities.

Address: Muitinės g. 12, LT-44280, Kaunas, Lietuva

The summary of the thesis was mailed out on November ..., 2011

The thesis may be found at and Vilnius University Library

Kalbos ir **teksto** plačiaja prasme **interpretacija** yra viena aktualiausių XXI amžiaus mokslinių problemų. Kadangi naujausi pragmatikos pasiekimai atveria vis platesnius horizontus, teksto interpretacijoje atsiveria galimybės *atsižvelgti* į užtekstinę erdvę. Šioje disertacijoje bandoma atskleisti, kaip skaitytojas, susidūręs su netradiciniais tekstiniais elementais, interpretuoja literatūrinio teksto pradžia.

Šio mokslinio **darbo problema** yra literatūrinio teksto pragmatinių prielaidų interpretavimas. Disertacijos tyrimas vyksta pragmatikos ir jos sąlyčio su stilistika erdvėje, akcentuojant tekstinės komunikacijos analizę.

Literatūrinio teksto formatas užkoduoja netradicinę adresanto ir adresato sąveiką – skaitytojas nuo autoriaus įprastai būna nutolęs laiko, erdvės ir kultūrinėse perspektyvose. Dėl šios priežasties literatūrinio teksto interpretavimas yra itin specifinis – autoriaus kuriamų tekstinių priemonių sąveika su skaitytojo literatūrine ir kultūrine kompetencija pragmatikos perspektyvoje yra unikalus derinys.

Darbe išskiriami keturi būdai, sukeliantys pragmatines prielaidas – deiksės, veiksmažodžių formų ir artikelių naudojimas bei mišrios strategijos. Darbe buvo tiriami atvejai, kada literatūriniame tekste minėtieji elementai pavartojami netaisyklingai – pažeidžiant gramatikos normas arba teikiant nuorodas į kažką, kas tekste nebuvo paminėta anksčiau ir nėra aišku iš bendrojo konteksto. Disertacijoje tiriami dviejų žanrų literatūriniai kūriniai – eilėraščiai ir romanai; jie palyginami su šešiais neliteratūrinio teksto tipais.

Disertacijoje iškeliamos šios **hipotezės**:

1. *Pragmatinių prielaidų atradimą literatūriniame tekste išprovokuoja specifinių priemonių panaudojimas.* Ši hipotezė remiasi įsitikinimu, kad adresanto ir adresato santykis literatūriniame tekste yra unikalus. Taigi literatūrinio teksto kilmė, šaltinis ir pobūdis sukelia unikalių pragmatinių verčių sukūrimą. Šio (adresanto-adresato) santykio specifiškumas, atsižvelgiant į skirtingas jų pamatines žinias, ir sąlygoja esminius pragmatinių prielaidų kūrimo(si) skirtumus.

2. *Pragmatinių verčių kūrimo strategijos poezijos ir romanų tekstuose pasižymi esminiais kiekybiniais ir kokybiniais skirtumais.* Statistinė svarba nustatoma, renkantis p vertę 0,05.

3. *Pragmatinių verčių kūrimo strategijos literatūriniuose ir neliteratūriniuose tekstuose pasižymi esminiais kiekybiniais ir kokybiniais skirtumais.* Statistinė svarba

nustatoma, renkantis p vertę 0,05. Antrą ir trečiąją hipotezėmis siekiama patikrinti, kokiame mastu teksto tipas ir žanras paveikia tekstinių elementų, iššaukiančių pragmatinių prielaidų atsiradimą, panaudojimą.

Disertacijos **tikslas** yra *moksliskai įrodyti, kad literatūrinuose tekstuose veikia specifinės kalbinės priemonės, netradiciškai sukeliančios pragmatines presupozicijas. Kitaip tariant, šiuo darbu siekiama akcentuoti, kad pragmatinių presupozicijų sukėlimo literatūriniame ir neliteratūriniame tekste procesas kiekybiškai ir kokybiškai skiriasi.*

Darbo **uždaviniai** kyla iš šio akademinio tyrimo tikslo:

1. Apibrėžti specifinius literatūrinio teksto bruožus, vedančius prie pragmatinių prielaidų sukėlėjų atsiradimo.

2. Ištirti pragmatinių prielaidų sukėlėjus poezijoje ir romanuose siekiant apibūdinti unikalios jų bruožus, akcentuojant tikėtino erdvės, laiko ir kultūrinio tolumo tarp adresanto ir adresato svarbą.

3. Ištirti pragmatinių prielaidų sukėlėjus šešiuose neliteratūrinių tekstų tipuose siekiant apibūdinti unikalios jų bruožus, akcentuojant tikėtino erdvės, laiko ir kultūrinio tolumo tarp adresanto ir adresato svarbą.

4. Kiekybiškai ir kokybiškai apibendrinti pragmatinių prielaidų sukėlimo skirtumus literatūrinuose ir neliteratūrinuose tekstuose.

Šioje disertacijoje tyrinėjama tik teksto pradžia, nes būtent joje atsiskleidžia autoriaus ir adresato pamatinių žinių, kultūrinių kompetencijų ir kiti santykiai; jie dar nėra paveikti kitos tekstinės medžiagos, kurios sluoksniai pamažu susidėlioja, skaitytojo sąmonėje ir pasąmonėje suformuodami kūrinio interpretacijos mechanizmą. Todėl yra atsiribojama nuo tolimesnės tekstinės medžiagos. Šiame darbe neatsižvelgiama į galimai klaidingą pragmatines presupozicijas sukeliančių tekstinių elementų interpretavimą, o tikėtina (t.y. tinkama) interpretavimu laikomas toks, kuris atitinka teksto pradžioje esančią tekstinę medžiagą ir remiantis pamatinėmis skaitytojo žiniomis suformuoja (dažniausiai pasitelkiant intuiciją) logiškai pagrįstą interpretaciją.

Temos mokslinis aktualumas ir naujumas. Pragmatinių prielaidų tyrimas literatūriniame tekste menkai tyrinėtus; svarbiausiais ankstesniais darbais laikytini Jeffo Verschuereno (2002) teoriniai tyrinėjimai bei Marko Sternbergo (2005; 2006) analitinės įžvalgos tiriant kelis hebrajų literatūrinės tradicijos kūrinius. Prieš šešerius metus išpopuliarėjo pragmatinių verčių sąvoką įdiegę Van Rooijaus bei Pottso pragmatikos

darbai, kuriuose šie autoriai siekė pateikti teorinę pragmatinių verčių tyrimo perspektyvą. Jų teoriniai svarstymai buvo papildyti dirbtinai sukurtais šnekamosios kalbos praktinio tyrimo pavyzdžiais, tačiau niekada neišsiplėtė į literatūrinio kūrinio tyrimo erdves. Ši disertacija laikytina Verschuereno, Sternbergo, Van Rooijaus ir Pottso mokslinių darbų tęsiniumu.

Jokiuose autoriui žinomuose darbuose anksčiau nebuvo atliekami kiekybiniai ir kokybiniai pragmatinių prielaidų literatūriniuose ir neliteratūriniuose tekstuose palyginimai. Ši disertacija siekia užpildyti atsivėrusią erdvę ir pasiūlyti įžvalgų, kurios leistų geriau suvokti tekstinės komunikacijos procesus bei atverti naujas erdves ribinėje pragmatikos, stilistikos ir semantikos erdvėje literatūros teorijos kontekste. Statistikos panaudojimas pragmatiniame tyrime taip pat laikytinas darbo novatoriškumo požymiu.

Šiame darbe panaudoti trijų rūšių **šaltiniai**: eilėraščiai buvo paimti iš trečiojo *Norton Anthology of Poetry* leidimo (1983). Buvo tiriami 111 poetų 437 eilėraščiai – visi XX amžiaus poetų eilėraščiai, publikuoti šioje antologijoje. Taip pat buvo tiriami Stanfordo universiteto išrinkti 223 sėkmingiausi XX amžiaus romanai, parašyti 163 autorių (t.y. kūriniai, kurie angliškoje literatūrinėje tradicijoje įvardijami *novel*). Pragmatinių prielaidų literatūriniame tekste kontekstualizavimui buvo tiriama po 50 šešių neliteratūrinių žanrų kūrinių: (1) rašinių ar esė (*essay*) (šaltinis: www.allfreeessays.com), (2) straipsnių (šaltinis: <http://www.oldmagazinearticles.com/>), (3) akademinį darbų (šaltinis: <http://iresearchpapers.com/samples.php>), (4) techninių dokumentų, instrukcijų ir pan. (50 skirtingų šaltinių, naudojantis *Google Search*), (5) laiškų (50 skirtingų šaltinių, naudojantis *Google Search*) bei (6) įsakymų, įstatymų, raštiškų leidimų ir pan. (5 skirtingi šaltiniai po 10 tekstų: www.biztree.com; <http://contractsarnsworth.osbook.info/order-contracts-examples-and-explanations-examples-explanations-series/>; <http://www.bestsampleresume.com/letters/permission-letters.html>; <http://www.letters.org/permission-letter/permission-letter.html>; http://www.jpo.go.jp/shiryoku_e/s_sonota_e/fips_e/mokuji_e.htm).

Darbe buvo tiriami tik XX amžiaus literatūriniai ir neliteratūriniai kūriniai, kurių originalai buvo parašyti anglų kalba. Šiuo pasirinkimu buvo siekiama įtvirtinti tyrimo integralumą bei didesnę rezultatų patikimumą. Visi darbo šaltiniai buvo parinkti atsitiktinės atrankos būdu. Eilėraščiuose buvo tiriamas pirmasis posmas, romanuose bei

neliteratūriniuose tekstuose buvo tiriami pirmieji 50 žodžių arba pirmoji teksto pastraipa, jei ši nebuvo didelės apimties.

Darbo tikslas ir uždaviniai nulemia jo **struktūrą**. Ši disertacija atitinka Vilniaus universiteto nustatytus reikalavimus: susideda iš įžangos, bibliografijos apžvalgos, tyrimo metodologijos aprašymo, keturių tyrimo dalių – dviejų teorinių ir dviejų praktinių, išvadų, literatūros sąrašo, šaltinių sąrašo bei priedų. Darbe pateikiama ... lentelių ir ... schemų.

Tyrimo etapai. Tyrimas vyko penkiais pagrindiniais etapais. Visų pirma (1) atsitiktinai buvo atrinkti tyrimo šaltiniai ir iš jų sudarytas tiriamasis mėginys (tekstynas). Visi šio tekstyno tekstai buvo (2) mechaniškai perskaityti, siekiant išskirti pragmatinių prielaidų sukėlimo atvejus. Tada jame aptiktus minėtuosius pragmatiniu krūviu pasižyminčius elementus buvo galima (3) suklasifikuoti ir (4) statistiškai apibendrinti. Tai leido (5) patikrinti hipotezes, iškeltas tyrimo pradžioje.

Tyrimo metodologija. Tyrime naudojami *analitinis, lyginamasis, aprašomasis, tipologinis ir statistinis* metodai. Disertacijoje tyrimo objektas analizuojamas remiantis (1) Naująja stilistika (Rogerio Fowlerio interpretacija), (2) pragmatinio tyrimo strategija, išplėtotą Jeffo Verschuereno darbuose, (3) pragmatikos mokyklą, formuojama Van Rooijaus, tyrimą grindžiančia pragmatinių verčių koncepcija, (4) kognityvine psichologija ir (5) statistika.

Naujoji stilistika literatūros analizei taiko tarpdisciplininį požiūrį. Tai interpretacinė sintezė; laikoma, kad lingvistika ir literatūra papildo viena kitą. Čia lingvistiniai įrankiai panaudojami tekstinei medžiagai interpretuoti, o vidinę autoriaus išraišką atspindi lingvistiniai pasirinkimai. Šiame tyrime integruojami formalusis ir funkcinis lingvistinio tyrimo aspektai. Įvairiomis Fowlerio sistemos variacijomis gali būti laikomi diskurso stilistikos (Carter ir Simpson), literatūrinės pragmatikos (Sell) bei kritinės diskurso stilistikos (Weber) darbai; šiai mokyklai atstovaujantys autoriai vienijami Poetikos ir lingvistikos asociacijos (PALA).

Van Rooijaus ir Pottso dekartinės analizės formuojama tradicija remiasi maksimum normalizacija bei siekia matematiškai-statistiškai vertinti frazes bei situacijas, įdiegdama tikimybinės vertės ir pasiekdama didesnio lankstumo nei kitos pragmatikos mokyklos riboto skaidrumo situacijų tyrimo procese.

Jeffo Verschuereno tyrimo metodologija siekia peržengti ribas tarp formaliosios pragmatikos ir literatūrinio teksto interpretacijos, adaptuodama tyrimo įrankius bei taikydama juos įvairiais lygmenimis.

Kognityvinė psichologija yra glaudžiai susijusi su lingvistiniais tyrimais; šis sąryšis atsiskleidžia įvairiuose Chomskio, Broadbento ir kitų tyrėjų darbuose, o Searlo *The Rediscovery of the Mind* laikytinas esminiu darbu, integruojančiu šias dvi kryptis.

Statistinė analizė siekiama pažymėti, kad kokybiniame tyrime atskleisti dėsningumai remiasi ne atsitiktiniais faktoriais, o santykinis įvairių strategijų pasiskirstymas būtų pagrįstas matematinio-loginiu aparatu. Tyrime naudojama *Microsoft Excel* programa.

Tyrimo srities iširtumas mokslinėje literatūroje. Praktinės pragmatikos užuomazgos aptinkamos jau antikinėje filosofijoje. Matematikos ir kalbos filosofijos integracija pastebima Frege'ės darbuose XIX amžiaus pabaigoje. Tuo pačiu metu ima vystytis semantikos ir semiotikos tyrimai (De Saussure'as ir kt.). Trečiajame XX amžiaus dešimtmetyje (Malinowskio darbuose) aptinkama, kad kalba ir komunikacinė praktika veikia viena kitą, o kalbėtoją ir informacijos priėmėją vienija siekimas suprasti ir būti suprastam. Šiuolaikinės pragmatikos šaknys glūdi Morriso (1938) darbuose, kuriuose pirmąsyk pragmatiškai interpretuojama ženklų teorija. Austino darbai (1962 ir kt.) iškėlė esminių abejonių dėl sakiniuose savaime glūdinčio aktualumo, o Sbisas, Searle'o ir Verschuereno publikacijose buvo iškelti esminiai su kalbiniu aktu susiję klausimai.

Grice'as atskleidė ryšius tarp įvairių reikšmės tipų bei pateikė keturias efektyvios komunikacijos maksimas; šiuos tyrimus papildė Ronaldo, DuBois, Duranti, Stroudo ir Verschuereno darbai. Pragmatinis ir socialinis kontekstas buvo nagrinėti Auerio, Verschuereno, Fasoldo bei Sarangi ir Slembroucko darbuose. Hallidayus ir Hasanas tyrinėja lingvistinį pragmatinį kontekstą iš sociolingvistinės perspektyvos. Konteksto kūrimą tekste apžvelgia Fauconnier ir Gumperzas. Nuo 1996-ųjų, Carstonas ir Recanati tyrinėja santykį tarp teksto ir protavimo proceso. Praktines šio tyrimo galimybes atskleidžia Noveckas (2001 ir vėlesni darbai). Wrightas, remdamasis skaitytojo požiūriu, nuo 1995-ųjų vykdo pragmatinį-stilistinį teksto tyrimą.

Robertas Van Rooijus, artimai bendradarbiaudamas su Christopheriu Pottsu, atvėrė pragmatinių verčių tyrimo strategijos potencialias galimybes ir žengė pirmuosius

žingsnius, integruodamas pragmatikos ir statistikos mokslinius aparatus. Pragmatikos potencialas bendruosiuose ir literatūriniuose tyrimuose plačiausiai atskleistas Dascalo, Heringerio, Varelos ir kt. bei Verschuereno darbuose.

Lietuvos mokslininkai taip pat labai prisidėjo prie pragmatinės analizės plėtros. Lietuvių kilmės semiotikas Algirdas Julien Greimas atskleidė kodavimo ir ženklo interpretacijos galimybes. Jo mokinys Rolandas Pavilionis tyrinėjo kalbos ir kalbos interpretacijos filosofiją. Michailas Vinogradovas praktiškai analizavo naujosios stilistikos galimybes literatūrinio teksto interpretacijos procese. Aurelija Usonienė pateikė gausių išvalgų semantikos ir pragmatikos tyrimų erdvėse bei analizavo gramatinių kategorijų raiškos negramatinėmis priemonėmis galimybes. Mažeikio darbai yra įdomus bandymas integruoti ekonomikos, politikos, filosofijos ir pragmatinės lingvistikos sritis.

Disertacijos terminija. Kadangi kai kurie terminai kalbotyros darbuose vartojami nevienareikšmiškai arba jiems suteikiama specifinė reikšmė šiame tyrime, yra pravartu apibrėžti jų vartojimo aspektus.

Pamatinės žinios (background knowledge) yra bendrosios konkretaus asmens žinios apie pasaulį bei žinios apie specifinės kultūros gyvenimo būdą ir realijas. Terminas *pragmatinė presupozicija* šiame darbe vartojamas pačia plačiausia ir abstrakčiausia prasme; pragmatinė presupozicija kyla iš tekstinio išryškinimo ir nestandartinio tekstinių elementų vartojimo, skatinančio adresatą imtis analitinės veiklos, bent minimaliai paremtos spėjimu (t.y. adresatui nei tiesiogiai, nei netiesiogiai nepateikta visa būtina minimali faktinė informacija). *Pragmatinė* tekstinio elemento *vertė* yra matematinė-statistinė tikimybė, kad sakinio turinys yra teisingas objektyvioje realybėje. Šiame darbe laikomasi nuostatos, kad kiekvienas pragmatinę presupoziciją sukeliantis tekstinis elementas turi pragmatinę vertę. Dėl šios priežasties *pragmatinė presupozicija* ir *pragmatinė vertė* yra itin glaudžiai susiję terminai: pragmatinė vertė apibūdina kiekvieną pragmatinę presupoziciją sukeliančius tekstinius elementus, o kiekviena pragmatinė presupozicija turi pragmatinę vertę. Kai kuriais atvejais pragmatinę presupoziciją sukeliantis kontekstas gali nebūti pakankamai skaidrus. Tokios pragmatinės vertės nėra kvantifikuojamos.

Pirmasis darbo skyrius „Pragmatinių prielaidų literatūriniame tekste prigimtis“ apibrėžia pagrindinę šiame darbe vartojamą terminiją. Čia atskleidžiamas skirtumas tarp

pragmatinės presupozicijos, implikatūros ir inferencijos, pabrėžiant, kad su pragmatinėmis presupozicijomis yra susijęs intuityvusis teksto nagrinėjimo aspektas ir kad pragmatines presupozicijas turi ne tekstas, o teksto skaitytojas; tekstas tik pasižymi elementais, skaitytojui sukeliančiais (t.y. iššaukiančiais) pragmatines presupozicijas.

Šiame skyriuje taip pat aptariamas *pamatinių žinių* (background knowledge) termino vartojimas; pamatinės žinios iš esmės apibūdinamos kaip individualios kultūrinės žinios. Be to, išryškinami pagrindiniai pamatinių žinių taikymo literatūriniam procese skirtumai žodinio bendravimo bei literatūrinio teksto interpretacijos procesuose. Oralinę komunikaciją galėtų apibūdinti ši schema:

*Pamatinės žinios + tekstiniai duomenys + prozodiniai ir paralingvistiniai
duomenys*
↓↓↓↓↓↓↓↓
Reikšminė vertė

Literatūrinį tekstą nusako iš esmės pakeista schema:

Pamatinės žinios + tekstiniai duomenys + užtekstiniai faktoriai
↓↓↓↓↓↓↓↓
Reikšminė vertė.

Vienu iš esminių literatūrinio teksto skirtumų nuo „labiau tiesioginio“ bendravimo tekstų yra erdvės, laiko o kai kuriais atvejais ir kultūrinio nutolimo fenomenas. Tai tiesiogiai susiję su specifiniu prozodinių ir paralingvistinių elementų panaudojimo neprieinamumu, priverčiančiu literatūrinio teksto autorius ieškoti alternatyvių išraiškos priemonių ir įtraukti užtekstinius faktorius į numanomą tekstinės interpretacijos procesą.

Literatūrinio teksto komunikacinis procesas yra unikalus, nes yra dvisluoksnis: tai ne tik veikėjo-veikėjo kontakto tipo diskursas, tačiau ir sąveika, per kurią autoriai perteikia žinią skaitytojams (plg. Leech, Short, 1981: 302). Daroma prielaida, kad autorius turėjo adekvačių laiko ir kitų resursų išsakyti tokį tekstą, kokį ketino perteikti ir taip, kaip jį ketino perteikti. Be to, laikomasi, aksiomos, kad kiekviena teksto detalė yra

svarbi, o tekstinė medžiaga perteikiama, naudojant autoriaus sąmoningai ir tikslingai pasirinktas strategijas (plg. *ibid.*: 302-303).

Dėl šios priežasties autoriaus ir skaitytojo santykis palaikomas ne tik per tekstinį turinį, bet ir per gramatinių, stilistinių ir kitų priemonių pasirinkimą. Skaitytojas reaguoja ne tik į veikėjų žodžius, bet ir į tai, kaip tekstinė medžiaga yra pateikta, naudojant lingvistines ir ekstralingvistines priemones. Skaitytojams gali kilti pragmatinių prielaidų, kurias galima laikyti papildomomis tekstinėmis vertėmis, užpildančiomis erdvę tarp tiesiogiai perteiktų reikšmių (*overt sense*) ir pragmatinės jėgos (*pragmatic force*) (plg. *ibid.*: 294). Nors autoriaus ir adresato santykis literatūriniame tekste yra iš esmės vienkryptis ir tuo skiriasi nuo daugelio kitų bendravimo tipų, literatūrinis tekstas vis dėlto pasižymi iš esmės tokiu pačiu kalbinių maksimumų taikymu, o ryškiausi skirtumai kyla ne iš autoriaus-skaitytojo santykio apribojimų, o iš didesnio literatūrinio teksto (ypač romano) sudėtingumo bei perteikimo formos subtilumo, kurie ir atskiria literatūrinį tekstą nuo įprastų kasdienio bendravimo sąveikų (plg. *ibid.*: 316). Taigi literatūriniame tekste galioja iš esmės tie patys dėsniai, kurie taikomi ir kitose bendravimo formose, o tyrimui galima naudoti iš esmės tuos pačius instrumentus.

Antrasis darbo skyrius „Prielaidas kuriantys instrumentai“ pristato keturis pagrindinius prielaidų kūrimo tipus: deiksę, veiksmažodžių formas, artikelius bei mišrius atvejus. Darbe tiriamos situacijos, kuriose šių elementų panaudojimas neatitinka skaitytojo lūkesčių arba yra neadekvatus skaitytojo turimai informacijai apie pasaulį.

Deiktinių elementų vartojimas teksto pradžioje yra problematiškas dėl konteksto nebuvimo, pavyzdžiui, T.Hardy'io eilėraštyje *A Broken Appointment* (Neįvykęs susitikimas) „*You did not come*“ (lt. *Tu neatėjai*) – šioje situacijoje nuorodą į nežinomąjį „tu“ aiškina tik eilėraščio pavadinimas, pranešantis, kad kažkoks susitikimas neįvyko, o adresatas lieka nežinioje, negalėdamas interpretuoti susitikimo priežasties ir aplinkybių. Šiame darbe tiriamos laiko, erdvės, socialinio bei diskursinio tipų deiksės.

Veiksmažodžių formos, kurių vartojimas neatitinka įprastinių gramatikos normų ar yra neadekvatus kontekstui, gali padėti formuoti pragmatines prielaidas. Šis reiškinys pastebimas, kai veiksmažodis vartojamas (1) neįprastoje sakinio vietoje ar neturi veiksnio, (2) kai gramatinio laiko formos arba dalyvio formos pasirinkimo negali paaiškinti kontekstas, (3) kai vartojama liepiamoji ar kita nuosaka, tačiau nėra aiškus adresatas. R.Creeley'aus eilėraštyje *A Wicker Basket* (Karklinis krepšelis), „*Comes the*

time when it's later“ (lt. ateina laikas, kai yra vėliau), negramatinis veiksmažodžio iškėlimas prieš veiksnių motyvuotas tik stilistiškai. W.D.Snodgrass'o eilėraštyje *April Inventory* (Balandžio sąrašas), „The green catalpa tree *has turned* all white“ (lt. žalia katalpa jau baltuoja), esamojo atliktinio laiko formos vartojimas kelia neaiškumų, nes adresatui nepateikiama laiko perspektyva.

Artikeliai, kaip ir veiksmažodžių laikai, kontekstualizuoja nuorodas į objektus. Nežymimojo ar žymimojo artikelio panaudojimas pažymi tiek autoriaus, tiek ir adresato santykį su tam tikru objektu. Dėl šios priežasties akivaizdu, kad kontekstualiai netikėto artikelio pasirinkimas arba gramatiškai būtino artikelio praleidimas gali sukelti pragmatines prielaidas. Pavyzdžiui, Ezros Poundo eilėraštyje *In a Station of the Metro* (lt. Metro stotyje), žymimojo artikelio vartojimas *The apparition of these faces in the crowd* (Šių veidų pasirodymas-ART-DEF minioje) skaitytojo požiūriu yra visiškai nepagrįstas remiantis vien tekste medžiaga; jis natūraliai tampa nuoroda į ankstesnes asmenines skaitytojo patirtis.

Šiame darbe neatsižvelgiama į artikelių vartojimą ar praleidimą pavadinimuose. Tipinis artikelio praleidimo pavyzdys galėtų būti W.S.Merwin'eilėraštis *Separation* (lt. Išsiskyrimas): „Your absence has gone through me like *thread* through a needle [...]“ (lt. Tavo nebuvimas čia pervėrė mane tarsi siūlas adatą). Anglų kalboje daiktavardis *thread* (siūlas, gija) laikomas skaičiuotiniu, todėl jo vienaskaitos forma šioje situacijoje reikalautų nežymimojo artikelio, kurio nebuvimas veda prie pragmatinių prielaidų formavimo.

Mišriais pragmatines prielaidas kuriančiais tipais vadinamos įvairios kitų trijų tipų kombinacijos bei strategijos, nepatenkančios į pirmųjų trijų tipų erdvę. Galima išskirti tris pagrindinius tipus: (1) leksines priemones, kai tekste vartojami leksiniai elementai, kurių nesitikima rasti tokiam kontekste; (2) sintaktines priemones, kai tekste aptinkamos gramatinės struktūros, skatinančios pragmatinių prielaidų atsiradimą ir (3) mišriais priemones, kai tekste remiamasi daugiau nei viena strategija, iš kurios skaitytojui gali kilti pragmatinės prielaidos.

Teksto žanras lemia gramatinių elementų pasirinkimą (pavyzdžiui, formaliame tekste tikėtina aptikti sudėtingų sintaktinių struktūrų, tarptautinių žodžių ir neveikiamosios nuosakos veiksmažodžių formų). Šių elementų panaudojimas literatūriniam tekstui yra nebūdingas.

Sintaktinėms priemonėms priskirtinas lygiagrečių struktūrų vartojimas, kurį galima aptikti E.J.Pratt eilėraštyje *From Stone to Steel* („Nuo akmens prie plieno“): „From stone to bronze, from bronze to steel [...]: (lt. Nuo akmens iki bronzos, nuo bronzos iki plieno). Čia pritaikyta paraleli struktūra iššaukia žmonijos raidos etapų atgaminimą; ši pamatinių žinių aktyvavimo schema nebūtų tokia efektyvi be paralelios struktūros panaudojimo.

Kontekstualiai netikėti leksiniai ir/ arba diskursiniai elementai taip pat provokuoja pragmatinių prielaidų kūrimą, pavyzdžiui, Thomaso Hardy'io eilėraštyje *Adlestrop* (lt. Eidlstropas, miestelis Anglijoje, Glosterio grafystėje) *yes* pavartojimas nukelia skaitytoją į autoriaus perspektyvą atšaukdamas ankstesnių skaitytojo patirčių ar žinių kontekstualizavimą: „*Yes, I remember Adlestrop – The name because one afternoon Of heat express-train drew up there [...]*“ (Taip, aš atsimenu Eidlstropą – [jo] pavadinimą, nes vieną popietę Dėl karščio čia sustojo greitasis traukinys [...]). Skaitytojas teksto pradžioje nežino jokios informacijos ir neturi jokio klausimo, kuriems galėtų reikėti autoriaus patvirtinimo. Netgi ir šios vietovės žinojimas adekvačiai nepaaiškina tokios teksto pradžios. Kadangi ši vietovė nepasižymi jokių išskirtiniu istoriniu ar kultūriniu įvykiu/ objektu, kontekstas kuriamas iš naujo, atsiribojant nuo visų ankstesnių adresato patirčių.

Trečiasis darbo skyrius „Pragmatines presupozicijas kuriantys instrumentai literatūriniuose tekstuose“ nagrinėja keturių tipų pragmatines prielaidas sukeliančius instrumentus poezijoje ir romanuose.

Deiksė įžanginėje eilėraščių dalyje santykinai yra itin dažnas reiškinys. Daugiausia aptikta socialinės (57), erdvinės (41) ir laiko (16) deiksės atvejų. 3 atvejais buvo nustatyta diskursinė deiksė, o dar 3 atvejais iš karto buvo naudojami du ar daugiau deiksės tipai.

Adresatas, interpretuodamas deikses, vartojamas literatūrinio teksto pradžioje, neturi adekvačių galimybių nustatyti santykį tarp savęs ir literatūrinio teksto konteksto, pavyzdžiui, Paulo L.Dunbaro eilėraštyje *We Wear the Mask* (lt. Mes dėvime kaukę) tekstą pradedantis *we* gali būti suvokiamas tiek kaip įtraukiantis skaitytoją į „mūsų“ visumą, tiek ir formuojantis atskirą žmonių grupę. Tik tolesnė tekstinė medžiaga leidžia suprasti, kad daiktinis asmeninis įvardis buvo taikomas visai žmonijai. Louiso MacNeise'o eilėraštyje *Star-Gazer* (lt. Žvaigždžių stebėtojas) pradinė laiko deiksė *Forty-two years ago* (prieš keturiasdešimt dvejus metus) nesuteikia adresatui jokio atskaitos

taško, ir tik toliau, atskiriant skliausteliu, autorius įveda iš dalies kontekstualizuojančią informaciją *to me if to no one else The number is of some interest* (man, jei niekam kitam šis skaičius nekelia jokio susidomėjimo). Dominuojantis deiksės panaudojimas iškart suformuoja *tabula rasa* tipo situaciją, kada skaitytojas skatinamas suvokti, kad kuriama literatūrinė erdvė yra maksimaliai atsieta nuo jo laiko, erdvės, o kartais kultūrinės ir t.t. perspektyvos.

Deiksė įžanginėje romanų dalyje santykinai yra itin dažnas reiškinys. Daugiausia aptikta socialinės (23), erdvinės (20) ir laiko (12) deiksės atvejų. 1 atveju buvo nustatyta diskursinė deiksė, o dar 2 atvejais iš karto buvo naudojami du ar daugiau deiksės tipai. Galima pastebėti, kad, nors ir vartojama rečiau tiek absoliučia, tiek ir santykinė statistine verte, deiksė išlaiko labai artimus šių tipų santykius. Tai dar labiau sustiprina teiginį, kad deiksės vartojimo romanuose ir eilėraščiuose dažnio skirtumas yra statistiškai nereikšmingas ($p \approx 0,8$). Vienintelis ryškesnis skirtumas yra tai, kad romanuose santykinai dažnai autorius nustato santykį su skaitytoju, įvardindamas šio ryšio dalyvius „aš“ ir „tu“. Pavyzdžiui, Edith Wharton romane *Ethan Frome* tai formuojama pačioje teksto pradžioje: „*I had the story [...] If you know Starkfield, Massachusetts [...]*“ (Aš turėjau istoriją [...] Jei tu žinai Starkfildą Masačiuosetso valstijoje [...]). Kitais atvejais deiksės vartojamas giminingas eilėraščiams. Pavyzdžiui, D.H.Lawrence'o *Lady Chatterley's Lover* (Ledi Čaterli meilužis) prasideda „*Ours is essentially a tragic age [...]*“ (pažodžiui „mūsų yra iš esmės tragiškas laikmetis“); čia galioja tie patys deiksės kontekstualizavimo principai, kaip ir poezijoje.

Netradicinis veiksmažodžių formų vartojimas eilėraščiuose išryškina laikų formų dominavimą: laikų formų naudojimas (69 atvejai), liepiamosios nuosakos vartojimas (4 atvejai), dalyvinių formų vartojimas (5 atvejai), emfatinių formų ar kitokių netaisyklingos/ neįprastos struktūros formų vartojimas (4 atvejai), modalumo vartojimas (8 atvejai), tariamosios nuosakos vartojimas (2 atvejai), veiksmažodžio praleidimas (3 atvejai) ir mišrūs atvejai (skirtingų tipų kombinacijos) – 4 kartai.

Šiame darbe išskiriami septyni nestandartinių veiksmažodžio formų tipai: (1) neįprastas veiksmažodžio laiko, (2) liepiamosios nuosakos, (3) dalyvių, (4) emfatinių struktūrų ar netaisyklingai sudarytų formų, (5) modalumo, (6) tariamosios nuosakos ir (7) veiksmažodžio nebuvimo tipai. Daugeliu atvejų pasirenkamos netradicinės veiksmažodžio laikų formos. Pavyzdžiui, Dorothy Parker eilėraštyje *One Perfect Rose*

(Viena tobula rožė) po *since* vartojamas būtasis, o ne esamasis atliktinis laikas: *A single flow'r he sent me, since we met [...]* (Vienintelė gėlė, kurią jis atsiuntė po mūsų susitikimo). Toks autorės pasirinkimas suardo veiksmy seką ir provokuoja skaitytoją atkreipti dėmesį į veiksmy eiliškumą. Panašiai ir Gwendolyn Brooks eilėraštyje *We Real Cool* (Mes tikrai kieti) praleisti veiksmažodžiai tekstui suteikia dinamiškumo ir veržlumo: *The Pool Players. Seven at the Golden Showel. We real cool. We left school [...]* (Biliardo žaidėjai. Septyni itin ambicingi. Mes tikrai kieti. Mes išėjom iš mokyklos [...]). Tai leidžia skaitytojui interpretuoti, kad eilėraščio personažai yra jauni žmonės, kalbantys apie savo gyvenimą. Iš septynių nestandartinių veiksmažodžio formų tipų neįprastas veiksmažodžio laiko vartojimas sudaro absoliučią daugumą (69 atvejai), kitos rūšys pasitaiko santykinai retai: liepiamoji nuosaka 4 kartus, dalyvių formos 5 kartus, emfatinės struktūros 4 kartus, modalumo naudojimas 8 kartus, tariamoji nuosaka 2 kartus ir veiksmažodžio nebuvimo tipai 4 kartus.

Romanuose, skirtingai nei eilėraščiuose, nestandartinis veiksmažodžių formų vartojimas yra santykinai retas reiškinys – buvo aptikti tik 27 atvejai. Itin ryškiai dominuoja veiksmažodžių laikų formų pasirinkimas – jos sudaro net 24 atvejus iš 27. Pavyzdžiui, Bootho Tarkingtono romane *The Magnificent Ambersons* (Nuostabieji Ambersonai), būtojo atliktinio laiko vartojimas iškart atveria dvi laiko perspektyvas: *Major Amberson had „made a fortune“ by 1873* (Iki 1873-ųjų, Majoras Ambersonas jau buvo susikrovęs turtus). Ankstyvesnioji laiko linija skaitytojui šiame epizode išvis nepristatoma, jis tarytum turi laukti tolimesnio perspektyvos suteikimo. Kitų tipų netaisyklingas veiksmažodžių formų parinkimas yra itin retas, jų buvo aptikta tik po 1 atvejį ar išvis neaptikta.

Nestandartinis artikelių vartojimas poezijoje yra gana dažnas; iš 73 atvejų žymimasis artikelis netaisyklingai nusako daiktavardį 35 kartus, nežymimasis – 27 kartus, o artikelis buvo praleistas jo įprastai reikalaujančioje situacijoje 11 kartų. Dažniausiai aptinkamas reiškinys – žymimojo artikelio vartojimas objektams, kurie skaitytojui nėra pažįstami. Pavyzdžiui, A.E.Housmano eilėraštyje *Crossing Alone the Nighted Ferry* (Vienas plaukdamas naktiniu keltu-DEF) žymimojo artikelio pasirinkimas nurodo skaitytojui, kad jam šis keltas turėtų būti žinomas iš asmeninės patirties. Kadangi angliškai kalbančiuose kraštuose naktinių keltų iš esmės nėra, adresato kultūrinės žinios nebeaktyvuojamos, o tolesnis tekstas nurodo, kad plaukiama mitologine Letos upe.

Netaisyklingas artikelių vartojimas įprastai žymi autoriaus „žaidimą“ su objektu abstraktumu/ konkretumu. Theodore'o Roethke'ės eilėraštyje *In a Dark Time* (Tamsiu metu) nežymimasis artikelis siūlo teksto interpretaciją „bet koku tamsiu metu. Artikelio praleidimas dažniausiai teikia nuorodą į objekto abstraktumą, masiškumą ar personifikaciją. Pavyzdžiui, Williams Eversono eilėraštyje *In all These Acts* (Visuose šiuose veiksmuose), daiktavardis „aušra“ pateikiamas be artikelio: *Dawn cried out: the brutal voice of a bird Flattened the seaglaze [...]* (Aušra suriko: brutalus paukščio balsas išlygino jūros blizgesį [...]). Šiuo atveju artikelio praleidimas leidžia aušrą suasmeninti. Romanuose šis reiškinys yra apie 40 procentų retesnis, tačiau pastebimos gana artimos netaisyklingo artikelių vartojimo pasiskirstymo tendencijos: iš 26 atvejų žymimasis artikelis netaisyklingai nusako daiktavardį 17 kartų, nežymimasis – 6 kartus, o artikelis buvo praleistas jo įprastai reikalaujančioje situacijoje 3 kartus. Ryškiausias statistinis skirtumas yra nežymimojo artikelio daug žemesnis santykinis dažnis, lyginant su žymimuoju: eilėraščiuose šis santykis yra maždaug 1,3, o romanuose – 2,8. Bendrinės kalbos gramatikos taisyklių laisvesnio interpretavimo priežastys išlieka. Pavyzdžiui, Edith Wharton romane *The Age of Innocence* (Nekaltybės amžius) netradiciškai vartojamas nežymimasis artikelis: *On a January evening of the early seventies [...]* (Aštuntojo dešimtmečio pradžios sausio vakarą-IND). Šiuo atveju laikotarpis abstraktinamas ir pažymima, kad tiksli įvykio data yra visiškai nesvarbi.

Mišrusis pragmatinių prielaidų kūrimo tipas literatūrinuose kūriniuose yra itin dažnas; netradicinis leksinių elementų vartojimas aptiktas 37 kartus, sintaksinių neveiksmožodinių struktūrų – 18 kartų ir keletu sujungtų strategijų – 45 kartus. Būdingas šiam tipui pavyzdys yra D.H.Lawrence'o eilėraštis *The Ship of Death* (Mirties laivas): *Now it is autumn and the falling fruit and the long journey towards oblivion* (Dabar ruduo ir krentantys vaisiai ir lėta kelionė link užmaršties) – laiko deiksė derinama su paraleliomis struktūromis bei praleidžiamas veiksmožodis. Toks teksto intensyvumas stipriau pabrėžia aprašomų objektų ir reiškinių vientisumą. Romanuose mišrusis tipas yra populiariausias (aptinkamas net 71 atveju ir 32 procentuose nagrinėtų kūrinių), o į pirmąją vietą iškyla net 76 procentais atvejų pasitaikantys pragmatines prielaidas sukeltantys leksiniai elementai, iš kurių ryškiausias pakankamo konteksto nesuteikiantis pirmasis kokio nors personažo paminėjimas (pavyzdžiui, Virginijos Woolf romanas *Mrs. Dalloway* (Misis Delovėj): *Mrs. Dalloway said she would buy the flowers herself* (Misis

Delovėj pasakė, kad gėles nusipirks pati). Skaitytojas tiesiogiai įtraukiamas į įvykių eigą; jam leidžiama suprasti, kad jis nieko nežino apie aprašomuosius įvykius, o jo kultūrinės žinios yra nesvarbios.

Statistinis pragmatines prielaidas iššaukiančių elementų pasiskirstymas literatūrinuose tekstuose. Tiek poezijoje, tiek ir romanuose pragmatinių prielaidų kūrimas yra itin dažnas reiškinys; poezijoje jis buvo pastebėtas 89,24 procento tirtų tekstų, romanuose – 81,62 procento. Nors šis dažnis yra gana panašus, tačiau tipų pasiskirstymas ryškiai skyrėsi. Poezijoje buvo nustatytas toks pasiskirstymo dažnis:

Deiksė >> mišrusis tipas ≈ veiksmažodžių formos >> artikeliai >> jokio tipo neaptikta.

Tuo tarpu romanuose aptinkamas pasiskirstymo dažnis atskleidžia kitokius dėsniumus:

Mišrusis tipas > deiksė >> jokio tipo neaptikta >> veiksmažodžių formos ≈ artikeliai.

Iš karto pastebimas deiksės ir mišriojo tipo dominavimas. Be to, romanuose pastebimai dažnesnis jokios strategijos nebuvimas. Šis reiškinys kyla iš fakto, kad santykinai daug romanų prasideda aprašymu, besiremiančiu pamatinėmis tikslinio adresato žiniomis, o eilėraščiai kur kas dažniau pradedami *in medias res* ir natūraliai pasižymi daug didesniu potencialu atsirasti tekstiniams elementams, sukeliantiems pragmatines prielaidas.

Santykinis visų strategijų panaudojimo dažnis (atsižvelgiant tik į situacijas, kuriose kuri nors strategija buvo panaudota) buvo apskaičiuojamas nustatant matematinį santykį dalybos būdu. Dydžiai, žemesni už 66,67 ir didesni už 150 procentų buvo laikomi statistiškai reikšmingais. Buvo gauti šie rezultatai:

Deiksė $30,26/31,87 = 94,95\%$ (statistiškai nereikšminga)

Veiksmažodžių formos $25,38/14,83 = 171,14\%$ (statistiškai reikšminga)

Artikeliai $18,72/14,29 = 131,00\%$ (statistiškai nereikšminga)

Mišrusis tipas $25,64/39,01 = 65,73\%$ (statistiškai nereikšminga)

Dviem atvejais iš keturių aptinkami statistiškai reikšmingi dydžiai. Tai leidžia teigti, kad statistinis pragmatines prielaidas iššaukiančių elementų pasiskirstymo skirtumas yra reikšmingas.

Ketvirtasis darbo skyrius „Pragmatines prielaidas kuriantys instrumentai literatūriniuose ir neliteratūriniuose tekstuose“ apžvelgia šių instrumentų pasiskirstymą šešiuose pasirinktuose neliteratūrinio teksto žanruose. Rašinio-esė žanre dažniausiai buvo aptinkamas pragmatinių krūvį turintis driksės (8%), veiksmožodžių formų (8%) ir mišrių strategijų panaudojimas (6%). Straipsniuose dažniausiai pasitaikė deiksė (22%), nestandartinės veiksmožodžių formos (10%) bei mišriosios strategijos (8%). Akademinuose darbuose ir techniniuose dokumentuose pragmatines prielaidas iššaukiančių elementų iš esmės neaptikta. Laiškuose aiškiai populiariausia buvo deiksė (18%) ir gramatinės formos bei mišrios strategijos (po 10%). Teisiniuose dokumentuose dominavo veiksmožodžių formų (44%) ir artikelių (16%) vartojimas. Susumavus visų šešių žanrų rezultatus, pažymėtina, kad, skirtingai nei literatūriniuose tekstuose, dominuoja pragmatinės prielaidos, kylančios iš nestandartinio veiksmožodžių formų vartojimo:

Jokio tipo neaptikta>>> Veiksmožodžių formos > Deiksė >> artikeliai \approx mišrios strategijos.

Lyginant šį pasiskirstymą su literatūrinių tekstų pragmatines prielaidas sukeliančių elementų sklaida, visais atvejais pastebimi statistiškai reikšmingi skirtumai, kartais viršijantys 300 ar net 500 procentų lygį.

Buvo atliktas skaitytojų tekstinės interpretacijos bandymas. Dalyvavo 12 savanorių, kuriems anglų kalba yra gimtoji arba kurie dėl profesinių ar kitų priežasčių anglų kalbą yra įvaldę itin aukštu lygiu. Nė vienas iš tyrimo dalyvių nebuvo literatas ar dėl kitų priežasčių aukštesnes nei vidutines teksto interpretavimo kompetencijas įgijęs asmuo. Tyrimo dalyviai bendriausiais bruožais analizavo po 12 tekstų, parinktų iš šio tyrimo. Gauti statistiniai duomenys patvirtino, kad disertacijoje naudotas tyrimo principas yra objektyvus ir validus.

Buvo atliktas statistinis šio tyrimo rezultatų valdumo patikrinimas, naudojant *Statistical Package for Social Sciences* programą (SPSS; versija 17.0) ir χ^2 kriterijų.

Lyginant poezijos ir romanų tekstuose panaudotų pragmatines presupozicijas sukeliančių elementų pasiskirstymą, buvo aptikti trys statistiškai reikšmingi ir du statistiškai nereikšmingi skirtumai. Lyginant literatūrinius ir neliteratūrinius tekstus, visi penki skirtumai buvo statistiškai reikšmingi, o keturi iš jų – itin reikšmingi ($p=0,0001$; $p=0,0001$; $p=0,0001$ ir $p=0,0001$; mažiausiai reikšmingas $p=0,007$). Lyginant romanus ir neliteratūrinius tekstus bei eilėraščius ir neliteratūrinius tekstus, buvo pastebėti tokio paties lygio itin reikšmingi statistiniai skirtumai.

Tyrimo išvados.

1. Adresanto ir adresato ryšio erdvėje ir laike santykis literatūriniuose ir neliteratūriniuose tekstuose iš esmės skiriasi. Literatūrinio teksto adresantui ir adresatui įprastai tenka remtis platesnio pobūdžio pamatinėmis ir kultūrinėmis žiniomis nei neliteratūrinio teksto adresantui ir adresatui.

Neliteratūrinių tekstų autoriai siekia kuo didesnio aiškumo; jie nori kiek įmanoma labiau apriboti interpretacijos galimybes. Literatūrinių tekstų autoriai elgiasi atvirkščiai – rinkdamiesi nuojautai ir kalbinei patirčiai prieštaraujančias artikelių ar veiksmažodžių laikų formas, jie pabrėžia, kuria interpretacines problemas ar įneša nesuderinamumo. Šitaip neutralizuojamos pamatinės skaitytojo žinios.

Neliteratūriniuose tekstuose neretai vartojamos tokios pačios deliktinės, leksinės ar veiksmažodžių laikų formos, tačiau ten platesnis kūrinio kontekstas neskatina nestandartinio mąstymo ir pragmatinių prielaidų kūrimo. Remiantis šiais faktais, galima daryti išvadą, kad pirmoji hipotezė *Pragmatinių prielaidų atradimą literatūriniame tekste išprovokuoja specifinių priemonių panaudojimas* pasitvirtino.

2. Poezijos ir romanų tekstų kilmės tikslai ryškiai skiriasi; potencialus tekstinės interpretacijos sėkmingumas skirtingais interpretacijos etapais nesutampa. Žanras įtakoja teksto apimtį bei struktūrų sudėtingumą visuose tekstiniuose lygiuose. Poezijos ir romanų autorių išsikeltų tikslų skirtumai pasireiškia skirtingais pragmatines prielaidas iššaukiančių strategijų dominuojančiais tipais, o kai kuriais atvejais ir jų panaudojimo dažniu. Tai įrodo statistiniai duomenys: veiksmažodžių formų ir mišriojo tipo strategijų statistinio pasiskirstymo skirtumai sistemingai ir daugumoje atvejų viršija nustatytą (daugiau nei 1,5 ar mažiau nei 0,66 karto) statistinės svarbos lygmenį. Poezijoje pragmatines prielaidas iššaukiančių elementų kiekis pasižymėjo santykinai lygiu pasiskirstymu, o romanuose aiškiai dominavo du tipai.

Pragmatinėms prielaidoms sukurti deiksė (27 ir 26 procentai) vartojama vienodai dažnai, o netaisyklingos veiksmažodžių formos beveik dvigubai dažniau pastebimos poezijoje.

Keturi pragmatinių presupozicijų sukėlėjai poezijoje pasitaiko beveik vienodai dažnai, o romanuose skirtumai gali viršyti du kartus. Šie skirtumai kyla iš tekstų žanrų reikalavimų bei stilistinių tradicijų – jei poetinis tekstas yra itin glaustas, tai romanuose dažniau pasitaiko teksto apimčiai nereiklų strategijų, autoriai neretai pasitelkia *in medias res* pasakojimo pradžios situaciją. Remiantis šiomis iš disertacijos kylančiomis išvadomis, antrąją hipotezę *Pragmatinių verčių kūrimo strategijos poezijos ir romanų tekstuose pasižymi esminiais kiekybiniais ir kokybiniais skirtumais* galima laikyti įrodyta.

3. Literatūrinių ir neliteratūrinių tekstų kilmės tikslai ryškiai skiriasi; potencialus tekstinės interpretacijos sėkmingumas skirtingais interpretacijos etapais nesutampa. Žanras įtakoja teksto apimtį bei struktūrų sudėtingumą visuose tekstiniuose lygiuose.

Literatūrinių ir neliteratūrinių tekstų autorių išsikeltų tikslų skirtumai išreiškiami skirtingais pragmatines prielaidas sukeliančių strategijų dominuojančiais tipais, o kai kuriais atvejais ir jų panaudojimo dažniu. Tai įrodo statistiniai duomenys: šių strategijų statistinio pasiskirstymo skirtumai sistemingai ir daugumoje atvejų viršija nustatytą statistinės svarbos lygmenį. Šį skirtumą itin išryškina tai, kad neliteratūriniai tekstai dažnai pasižymi siekimu vengti bet kokios interpretacijų laisvės ir įvairovės. Lyginant įvairias literatūrinių ir neliteratūrinių tekstų poras buvo pastebėta. Kad mažiau nei 5 proc. atvejų skirtumai nebuvo statistiškai reikšmingi; tai yra, beveik visų tekstinių žanrų poros atskleidė ryškius ir statistiškai svarbius presupozicijas sukeliančių kalbinių elementų vartojimo skirtumus. Tiek pragmatinių priemonių dažnio tiek ir įvairovės kriterijais paremtas tyrimas atskleidė, kad tokia plati galimybių įvairovė kyla iš adresato pamatinių žinių kontekstualizavimo bei įvairių stilistinių aspektų sąveikos priežasčių. Todėl galima teigti, kad trečioji hipotezė *Pragmatinių verčių kūrimo strategijos literatūriniuose ir neliteratūriniuose tekstuose pasižymi esminiais kiekybiniais ir kokybiniais skirtumais*, (statistinė svarba nustatoma, renkantis p vertę 0,05) pasitvirtino.

Informacija apie autorių. Armandas Rumšas (g. 1975) studijuoja Vilniaus universiteto Kauno Humanitariniame fakultete nuo 2004 metų. Baigęs anglų kalbos mokytojo ir bakalauro studijas Vilniaus Pedagoginiame Universitete (valstybinio

egzamino įvertinimas: 10 balų) ir įgijęs anglų kalbos mokytojo bei filologijos bakalauro kvalifikacijos, jis įstojo į Anglų kalbotyros magistrantūros studijų programą, kurią baigė 2006 metais, apgindamas magistro mokslinį darbą apie pragmatikos vaidmenį literatūrinio teksto interpretacijoje (darbo vadovas – doc. dr. Michailas Vinogradovas, darbo įvertinimas: 10 balų), įgijo filologijos magistro kvalifikacinį laipsnį ir gavo magistro diplomą *cum laude*. 2006 metų spalio 1-ąją autorius įstojo į kalbotyros krypties doktorantūros studijas ir per penkerius metus, vadovaujant doc. Dr. Tatjanai Solomonik-Pankrašovai, parengė disertaciją, kuri pratęsia autoriaus magistro darbą. Autorius yra skaitęs 7 konferencijų pranešimus bei publikavęs du straipsnius disertacijos tema. A.Rumšas nuo 1997-ųjų dėsto anglų kalbą Kauno „Ažuolo“ katalikiškoje vidurinėje mokykloje.

Development of Pragmatic Presuppositions in Fictional Texts

RÉSUMÉ OF DOCTORAL THESIS

The doctoral thesis *Development of Pragmatic Presuppositions in Fictional Texts* deals with the strategies of application of presuppositions as meaning-creating devices and compares it with the use of relevant strategies in non-fictional texts. **The scientific issue of the paper** is the creation of pragmatic values by the use of presuppositions in fiction. The paper operates in the academic area of pragmatics and its interrelationship with stylistics and concentrates upon the research of textual communication.

The **object of the thesis** is pragmatic presuppositions in fiction. Four major strategies of creating pragmatic presuppositions are singled out: (1) Deixis; (2) Verb forms; (3) Articles and (4) Mixed strategies (i.e. a variation of strategies or any lexical-syntactic strategies).

The **hypotheses** of the thesis are as follows:

1. *Pragmatic presuppositions in fictional texts are triggered by employing specific devices.* This hypothesis is based on the belief that fictional texts are unique in terms of the relationship between the addresser and the addressee; hence; the origin, source and type of fictional texts lead to the development of specific pragmatic values. The uniqueness of the relationship between the addresser and the addressee taking into consideration the differences regarding their background knowledge evokes core differences in strategies of development of pragmatic presuppositions.

2. *The strategies of creation of pragmatic values in poetry and novels exhibit significant qualitative and quantitative differences.* The threshold is set at p being higher or lower than 0.05.

3. *The strategies of creation of pragmatic values in fictional and non-fictional texts exhibit significant qualitative and quantitative differences.* The threshold is set at p being higher or lower than 0.05. The second and the third hypotheses are intended to check to what extent the type and genre of a text imposes upon the employment of triggers of pragmatic presuppositions.

The **aim of the thesis** is *to scientifically prove that fictional texts feature specific linguistic devices triggering pragmatic presuppositions in a unique way. In other words,*

the thesis is intended to highlight that triggering pragmatic presuppositions in fiction qualitatively and quantitatively differs from triggering them in non-fictional works.

The **tasks of the thesis** follow from the aim of this academic research:

- To define specific features of fictional texts leading to the development of triggers of pragmatic presuppositions;
- To research presupposition-triggering devices in poetry and novels in order to define their specific features by highlighting the importance and function(s) of the likely spatio-temporal and cultural distantiation between the author and the addressee;
- To research presupposition-triggering devices in six types of non-fictional texts in order to define their specific features by highlighting the likelihood of spatio-temporal and cultural distantiation between the author and the addressee;
- To draw qualitative and quantitative generalizations regarding the triggering of pragmatic presuppositions in fictional and non-fictional texts.

Descriptive, analytical, comparative, typological and statistical **methods** are employed in this research. The work is primarily based on the method of pragmatic research developed by Verschueren and on the method of *new stylistics* as developed by Roger Fowler. Interpretation of the concept of pragmatic value is performed within the framework of methodology developed by Van Rooij, Potts and others. Methodology of cognitive psychology contributes to this research in terms of philosophical background by providing the general outline and the validity for the logical-statistical operations involved. The methodology of the thesis will be covered more extensively in the relevant chapter.

The **novelty of the paper** lies in the fact that *the use of pragmatic presuppositions in fiction has been scarcely researched previously*, and only works of Verschueren (2002; theoretical insights without analysis of fictional works) and Sternberg (2005, 2006, etc.; theoretical insights and a few practical examples in the framework of research of the Hebrew literary tradition) touch upon the relevant issue. The two major scholars working in the field of pragmatic values, van Rooij and Potts, strive to highlight the mechanism of operation of the concept by providing theoretical outlines as well as

examples of practical research; however, no inroads into the area of fiction have been made in their works. The present thesis is seen as a continuation of researches by Verschueren, Sternberg, van Rooij and Potts dealing with a research subject which has not been tackled in their works. Besides, *neither quantitative nor qualitative analyses have been previously performed in the field of pragmatic presuppositions of fictional versus non-fictional texts.*

The aim and tasks determine **the structure of the paper**. The paper consists of an introduction, a bibliographical overview, description of the methodology of the thesis and four parts. The bibliographical overview *Explorations of Presuppositions in Fiction in Academic Writings* presents academic works that were considered essential to give the theoretical background for the present thesis. Part One and Part Two present the theoretical background of the thesis. Part One *The Nature of Pragmatic Presuppositions in Literary Works* explores the context of presupposition in the linguistic research in general and its function in meaning creation in particular. It also concentrates on ambiguities of the treatment and use of this term. This part also covers the role of background knowledge in meaning creation and text interpretation.

Part Two *Presupposition-Creating Devices* deals with the four linguistic tools of creating pragmatic values, namely, deixis, verb forms (tense, mood, aspect, etc.), definite, indefinite or zero article as well as other types including the use of lexical means and the application of strategies embracing two or more of the above mentioned devices.

Part Three *Presupposition Triggering Devices in Developing Pragmatic Presuppositions in Fictional Texts* researches the use of the above mentioned four linguistic tools targeted at the creation of pragmatic values in fictional texts.

Part Four *General Trends of Use of Presupposition Triggering Devices in Fictional and Non-fictional Texts* presents the outline of the use of the above mentioned four linguistic tools targeted at the creation of pragmatic values in non-fictional texts, grounds of the motivation of the qualitative analysis, presents comparisons of the frequency and typology of pragmatic value-creating devices and provides comments on the results of the statistical research. This part also features a practical test covering the reliability of data obtained in Part Three.

The thesis concludes that:

1a. The spatial and temporal relationship between the addresser and the addressee is unique in fictional texts. Being distanced by default, the addresser and the addressee of a fictional text tend to share less background knowledge than the addresser and the addressee of a non-fictional text. The strategies of introduction of new information and the reliance on intuition are largely influenced by the fact that the addresser and the addressee have to transgress spatial, temporal and cultural borders.

1b. Four main strategies of triggering pragmatic presuppositions are distinguished: non-standard and/or ungrammatical use of verb forms, articles and deixis as well as a mixed type (i.e. non-standard use of lexis or a combination of several strategies).

Authors of non-fictional texts usually seek maximum transparency and avoid alternatives of interpretation. On the other hand, fictional texts tend to develop complicated narration and introduce elements evoking decreased transparency and alternatives of interpretation. By irregularly using articles, fictional texts play upon the definiteness of entities, by employing counter-intuitive verb forms, they develop several timelines or introduce temporal incompatibilities, by involving deixes without a point of reference, they challenge or cancel the background knowledge of the reader, by introducing textually challenging lexis or mixing various strategies, fictional texts foreground specific textual elements. All these strategies provoke out-of-the box reasoning and interpretation strategies which are not required when interpreting non-fictional texts.

1c. As a result of differences listed in 1a and 1b, the triggering of pragmatic presuppositions is essentially different in fictional and non-fictional texts.

On the basis of these facts, it is possible to claim that Hypothesis 1 *Pragmatic presuppositions in fictional texts are triggered by employing specific devices* has been confirmed.

2a. Poetry and novel texts are significantly different in terms of their objectives and in terms of the expectations of potential felicity in the process of textual interpretation. The genre impacts the size of the text as well as the complexity of its structures at all textual levels. Poetic texts are maximally condensed, and their authors commonly violate the rules of use of deixis, verb forms or articles in order to (de)contextualize the text and challenge the reader. On the other hand, using lexical or mixed strategies in novels is

more common than in poetry due to better opportunities of playing on the developed textual uncertainties.

2b. Quantitatively, differences in objectives of authors of poetry and novel texts is revealed by the types and amounts of presupposition-creating strategies being applied; this is proven by statistical data indicating that the use of deixis is almost equal (27% in poetry, 26% in novels), but the three remaining types exhibit specific trends of use: verb forms (23% in poetry, 12% in novels), articles (17% in poetry; 12% in novels) and the mixed type (23% in poetry; 32% in novels) highlight the fact that the type of the text impacts on the selection and frequency of presupposition triggers. Works of poetry produce a relatively even distribution of the cases of employment of pragmatic devices while novels exhibit the dominance of two types. Two out of four cases (articles and verb forms) exceed the threshold value of statistical significance.

2c. As a result of differences listed in 2a and 2b, the trends of the distribution of the types of presupposition-creating devices in poetry and novels do not overlap; specific patterns are observed because of differences in the contextualization of the addressee's background knowledge as well as due to various stylistic aspects such as conciseness of the text or the beginning of a narration with an *in-medias-res* type situation.

On the basis of these facts, it is possible to claim that Hypothesis 2 *The strategies of triggering pragmatic presuppositions in poetry and novels exhibit significant qualitative and quantitative differences* has been confirmed.

3a. The genre of a text impacts on its size as well as on the complexity of its structures at all textual levels. There is no type of non-fictional text which is comparable to novels or poems in terms of the frequency of presupposition-triggering devices. Specific devices are employed in fiction more frequently (89% of occurrences in poetry, 82% in novels) than in non-fictional texts (on average, 31% of all cases). In terms of frequency in non-fictional textual types, legal documents are the most highlighted; they exhibit 64% of occurrences; however, this number in legal documents is achieved because of prominently high occurrence of use of non-standard verb forms. In comparison, most other types of non-fictional texts exhibit a very low amount of presupposition-triggering devices. In terms of comparison of specific types of texts, the closest similarity is found when comparing newspaper/magazine articles and poetry (newspaper/ magazine articles exhibit the frequencies of 22% of deixis, 10% of verb

forms, 4% of grammatical articles and 8% of mixed strategies comparing with 27% of deixis, 23% of verb forms, 17% of grammatical articles and 23% of mixed type in poetry).

3b. Authors of fictional texts follow specific objectives regarding the introduction of new information in terms of the internal structure and coherence of their works, which is reflected by the presence of relevant stylistic features such as inadequate use or omission of articles and lexical irregularities which are not that common in non-fictional works. As a result, the differences in frequency and the relative commonality of presupposition-triggering devices are statistically significant in most cases: 27% of fictional works used deixis vs. 9% in non-fictional texts (significant); non-standard verb forms are found in 17% of fictional and 12% of non-fictional works; irregular use of articles is observed in 14% of fictional and 5% of non-fictional works (significant); mixed strategies are observed in 27% of fictional and 5% of non-fictional works (highly significant). The comparison of the amount of the presence of presupposition-triggering devices exhibits a statistically significant difference; three types of presupposition-triggering devices are statistically significantly more frequent in fictional texts.

This similarity reflects only the relative frequency of the four devices rather than the absolute frequency. All other combinations of fictional and non-fictional texts exhibit even more prominent incompatibility of the frequency of presupposition-triggering devices. When comparing frequencies of presupposition-triggering devices in specific fictional and non-fictional genres, virtually no statistically insignificant cases (less than 5%) are found. The use of the explored devices in fictional texts is directly aimed at triggering presuppositions while the same devices in non-fictional texts may occur without carrying the pragmatic charge.

3c. As a result of differences listed in 3a and 3b, the trends of the frequency of use and the distribution of the types of presupposition-creating devices are significantly different in fictional and non-fictional texts; a variety of patterns is observed because of differences in the contextualization of the addressee's background knowledge as well as due to various stylistic aspects.

On the basis of these facts, it is possible to claim that Hypothesis 3 *The strategies of triggering pragmatic presuppositions in fictional and non-fictional texts exhibit significant qualitative and quantitative differences* has been confirmed.

ARMANDO RUMŠO MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA
SĄRAŠAS

Straipsniai kituose tarptautiniuose, užsienio ir Lietuvos recenzuojamuose ir periodiniuose mokslo leidiniuose

1. Straipsnis *On Use of Pragmatic Assumptions in Literary Texts* spausdintas recenzuojamame mokslinių straipsnių rinkinyje *Humanitaro zinatnu vestnesis 2008 Nr. 13, p. 66-70*. ISBN 978-9984-29-010-2
2. Straipsnis *Implicative Strategies and Background Knowledge in the Process of Interpretation of Literary Works* spausdintas recenzuojamame mokslinių straipsnių rinkinyje *Valoda – 2008. Valoda dažadu kultūru konteksta: Zinatnisko rakstu krajums XIX, p. 386-392*. ISBN 978-9984-14-412-2